

1372

372551

НБ ЛНУ ім. Івана Франка

НБ ЛНУ ім. Івана Франка

БІБЛІОТЕКА
Інституту
Франкознавства

ЖИТЄ І ЗНАЧІННЄ ІВАНА ФРАНКА

написав

МИХАЙЛО ВОЗНЯК

У ЛЬВОВІ, 1913.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

ЖИТЕ І ЗНАЧІННЄ ІВАНА ФРАНКА

написав

МИХАЙЛО ВОЗНЯК

ЛЬВІВСЬКИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

У ЛЬВОВІ, 1913.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка.

УЧБОВА
БІБЛІОТЕКА
ЛДУ
Ім. Ів. Франка

Надікмет франкознавства

ЛДУ ім. Ів. Франка

Інв. № 655.

372551

БІБЛІОТЕКА
Інституту
франкознавства

Dr. Ivan Spranko.

Від смерти Шевченка поза Михайлом Драгомановом ніхто з Українців не здобув собі більшого імени на всіх українських землях, як в австрійській, так і російській Україні, ніодин із українських письменників поза Шевченком не має такого розголосу межи чужими, славянськими та неславянськими народами, як др Іван Франко. А вже найбільше популярне імя д-ра Франка в галицькій Україні. Пильні і взірцеві ученики й учениці початкових шкіл тішать ся його знаменитим „Лисом „Микитою“, „Пригодами Дон Кіхота“, „Абу Каземовими капцями“ й збіркою байок „Коли ще звірі говорили“. Вдумчивий вихованець середньої школи бере собі за приклад „Бориса Граба“, одушевляєть ся чарівними сценами громадського життя карпатської Руси XIII стол. в „Захарі Беркуті“ і без сумніву ніякого нашого письменника не знає з творів, писаних віршом і прозою, так добре, як д-ра Франка. Письменні селяне відчитують у голос неграмотним такі казки, схоплені з дійсного життя, як „Історія ко-жука“, „Свинська конституція“, „Звірячий бюджет“ і т. д., приковують їх увагу „Панськими жартами“ та казками, „Як пан собі біди шукав“ і як Іван „Без праці“ навіть у панськім житю не найшов внутрішнього вдоволення, яке одиноке робить чоловіка щасливим. Кілько наших читальників, січовиків і соколів знає Франкового „Коваля Басіма“ або йогож доступні для них оповідання чи то з прегарної збірки „В поті чола“ чи з пізнійших, не говорячи вже про

такі легко написані популярні брошури, як „Що таке поступ?“ і інші, якими збагачують наші селяне та робітники свій засіб знання. В домі кожного українського інтелігента знайдеться якийсь збірник Франкових творів, бодай одна зі збірок поезій: „Мій Ізмаргд“, „Зівяле листе“, „Із днів журби“, „Давнє й нове“ та найбільша п. з. „З вершин і низин“, або хоч знаменита поема „Мойсей“. І з наших наукових творів іще найбільше читачів мають у Галичині розвідки, праці і видання д-ра Франка, а з тих найбільше такі займаві річчї, як „Панщина“ або праці, присвячені досліджуванню української літератури й загалом культури в теперішности й минувшині.

Чотири десятки літ минає в 1913 р., як д-р Франко виступив перший раз на літературнім полі, а про своє житє, про свою працю і змагання за тей час може з найбільшим правом сказати до українського народу:

Я весь вік свій, весь труд тобі дав
У незломнім завзяту,
Підеш ти у мандрівку століть
З мого духа печатю.

І коли висказ „житє то боротьба“ вірний в приложенню до житя пересічної людини, так житє д-ра Франка се одна довга й кипуча боротьба, а піддержували сю боротьбу пісня і праця.

Суспільна праця довга, утяжлива,
За теж плідна, та головно — вона
Одна лиш може заповнить без дива
Житє людини, бо вона одна
Всіх сил, всіх дум, чутя, стремлінь людини
Жадає, їх вичерпує до дна.

* * *

Др Іван Франко вродив ся 15 серпня 1856 р. в Нагуєвичах дрогобицького повіту. Батько його Яків був як на ті часи дуже добрим ковалем і тішив ся загальною симпатією межи селянами не тільки Нагуєвич, але й сусідніх сіл. Перші два роки сільської школи скінчив у Ясениці Сільній, де проживав у письменного селянина, брата своєї матери. Тут від першої класи почав учити ся української і польської мови, а від другої також і німецької. Мило згадує собі Франко дуже доброго учителя Андрусевича, що вмів зацікавити дітей шкільною наукою і не цурав ся поза школою зносити із селянами та раз був на гостині в домі Франкового батька. Школа в Нагуєвичах, заснована ще 1818 р., мала характер церковно-парохіяльної шкільки та в ній був Франко тільки кілька разів по скінченню науки в Ясениці. Опісля записав його батько до другої класи нормальної школи оо. Василіян в Дрогобичі, яку скінчив протягом трьох літ. Уже в другій класі радість і горе сплелись разом у його життю. Уже на перший піврік одержав першу льокацію (став найліпшим учеником), але й в другій класі на сам Великдень стратив батька, що зіставив молоду жінку та четверо дрібних дітей.

Мати мусіла скоро вийти вдруге замож, щоби удержати підупале господарство в цілості. Пристав до неї молодий парубок із Ясениці Гринь Гаврилик, що заробив був трохи грошей в Бориславі при ямах. Був се чоловік сильної волі і посилав далі свого пасерба до нормальної школи, а потім і до гімназії. З маленькими виїмками були літа нормальної школи радісними хвилями Франкової молодости.

Все таки значно приємнійше та свободнійше було його гімназіяльне життя. До гімназії записав ся 1868 р., саме того року, коли заведено краву Шкільну Раду

та враз із тим змінено викладову німецьку мову на польську. В гімназії належав через усі вісім клас до найліпших учеників у класі, а іспит зрілості зробив 1875 р. з відзначенням. Завдяки деяким гарним учителям здобув основно тодішню шкільну освіту. Але може ще важнішою для письменницької кар'єри була добровільна позашкільна освіта. Коли дістав від проф. Верхратського Шевченкового „Кобзаря“, вивчив майже цілого на память. А була в нього величезна память. Лекцію історії, яку говорив учитель цілу годину, міг потім подиктувати своїм товаришам майже слово в слово. З української літератури зробили крім того сильне вражіння на нього народні оповідання Марка Вовчка (Марії Марковички) й оповідання „Лихий попутав“ Панаса Мирного. Що до справи читання книжок загалом, читав їх у низшій гімназії дуже мало, за то в висшій гімназії кинув ся із жаром до читання усякої всячини.

Також іще в низшій гімназії почав збирати народні пісні, зразу від матери, а потім і в Дрогобичи питає за ними в ремісників і інших свідомих людей так, що небавком мав два грубі зшитки записів. Від шостої класи, коли вмерла йому й мати (вітчим оженив ся другий раз), почав збирати власну бібліотеку, а одержував книжки переважно від товаришів за то, що вироблював для них письменні задачі, яких був в силі зробити п'ять до шість денно, кожду відмінно, не занедбуючи одначе власної науки. Щойно в осьмій класі одержав стипендію. Скінчивши сему класу, перший раз не поїхав пасти худобу та помагати при жнивах і збірці сіна, але пустив ся в часі вакацій в вандрівку через Стрий до Лолина, звідти до Дрогобича та дальше до Волосянки, де вуйко його рідної матери був священиком.

На гімназіяльні часи припадають і початки Франкової літературної діяльності. Почав писати віршом і прозою іще в низшій гімназії. На його літературний смак впливали два учителі: Іван Верхратський і Юліян Турчинський (польський патріот), оба письменники й поети, а живим прикладом могли бути Ісидор Пасічинський, що ще в низшій гімназії друкував свої вірші, і Дмитро Вінцковський, оба „галицькі“ поети, звісні з численних видань, головно москвофільських. Перший раз друкував свої твори ще в гімназії 1874 р. в часописи „Друг“, яку видавала молодіж, що гуртувала ся в тодішнім студентським, так сказати би по нинішньому, москвофільським товаристві „Академічний кружок“. Були се дві поезії „Народні пісні“ і „Моя пісня“, які показують, що вплив народніх пісень, яким завдячують так багато наші поети, не оминув і Франка. Підписав ся тут автор Джеджалик.

*

Вїїзджаючи з Дрогобича по скінченню гімназії, віз Франко зі собою кілька книжок, записаних як своїми власними віршовими й прозовими творами: любовними поезіями, драмами, віршованими оповіданнями, так головно перекладами деяких частий св. Письма й творів таких безсмертних письменників світового значіння, як старинний грецький поет Гомер і трагик Софокль, і інших. Записавши ся по іспиті зрілости на філософічний факультет львівського університету, вступив Франко в згадане студентське товариство, в яким вели ся горячі національні і мовні спори. Тут і пізнав ся з Павликом, з яким пізнійше переживав спільно гіркі житєві обставини.

В 1875 і 1876 р. відбула ся рішуча переміна в думках членів сього товариства про народ і працю над ним. Довершив сеї переміни великий український

учений, історик, що не тільки писав, але й творив історію, і незвичайно бистроумний політик Михайло Драгоманів. В редакцію „Друга“ післав він три листи, надруковані тамже, а в них майже не зачіплюючи наших національних і партійних відносин, закидав нашій молодіжи, що вона під культурним і науковим оглядом остала поза тодішнім європейським рухом, що лінива в думанню, що не достає їй і етичних засад. Вказував молодіжи на її найперший і невідложний моральний обовязок служити своїм народнім масам і працювати для них. Сі листи зробили величезне вражіння на молодіж загалом і були початком нового радикально-демократичного руху серед нашої молодіжи. Під впливом листів Драгоманова став „Друг“ писати чистою народньою мовою, а наше літературне життя значно оживило ся.

Хоч у кружкових спорах не брав Франко майже ніякої участі, все таки розумні і дуже переконуючі листи Драгоманова не могли не зробити Франка одним із найкрасших його учеників. Зворот Франка до поглядів Драгоманова зазначив ся уже в повісті Франка „Петрії і Добощуки“, в якій при кінці піднесено вагу читалень і господарських спілок. Поет, який ще в 1875 р. указував дві дороги до заслуги, одну „трудитись духом і калічить ноги“, а другу „з тихов в серцю молитвов страдати“, в 1876 р. змалював наймита, що від колиски до могили проводить своє життя у праці.

Слугов він родить ся, хоть вольним окричали

Самі пани його.

В нужді безвихідній, погорді і печали

Сам хилить ся в ярмо.

Щоб жити, він жите і свободу і силу

За хліба кусник продає,

Хоть знає, що той хліб-отрута, що могилу
Йому в заплату пан дає...

Хтож сим наймитом, що з тужним співом оре
поле, байдужний, що для чужого добра проливає
свій піт?

Той наймит — наш нарід, що поту лє потоки
Над нивою чужов
Все серцьом молодий, думками все високий,
Хоть і понижений судьбов
Святої воленьки він довгі жде столітя,
Та все надармо жде.

В рабстві і неволі, в лихоліттях і недолі тягне
свій тягар.

Байдуже му, кому, співаючи, він оре
Той плодовитий лан,
Байдуже му, що сам терпить недолю й горе,
А веселять ся пан.

І приглядаючи ся життю нашого велита-народу,
поет віщує йому, що віднесе побіду, здобуде волю,
буде орати у власнім краю власний лан і стане колись
таким великаном у щастю, яким тепер є у горю.

Як з поезії „Наймит“ віяло новим духом, так та-
кож і з оповідань Франка, які з того часу стали здо-
бувати авторови славу трохи не першого, що звів на-
шу літературу в Галичині на реальний ґрунт і витичив
її властивий шлях, яким мала йти далше. З україн-
ських письменників перед Франком по сім боці кор-
дону Юрій Федькович, що збудив до нового життя
буковинську Русь, писав гарні оповідання з мужиць-
кого життя, але він не сягнув глибше в нутро сіль-
ських громадських порядків. Федькович оповідав про

те, що бачив своїми очима, що сам відчував, і з тої причини найліпшими в нього вийшли вірші і оповідання із жовнярського життя. І ріжнородністю змісту та куди глибшим розумінням життя перевисив Франко Федьковича, який в додатку в своїй дальшій творчості, не піддержаний тодішньою нашою інтелігенцією, завернув з дороги, яка здобула йому славу. Оповідання Франка розбуджували в читачів прихильність до нашого простого народу та кликали освічених людей займатися ним щиро, по людяному.

* * *

Під впливом згаданих листів Драгоманова злучилися два студентські товариства „Академічний Кругок“ і друге чисто українське „Дружний Лихвар“ в одно під назвою „Академічного Кругка“. Злучилися разом, бо, як заявляли на загальних зборах, годі було марнувати час на мовних спорах, годі було дивитися з заложеними руками, як парід сходить на дідів, як тратив землю зпід ніг, як визискували його свої і чужі. Коштом сього зєдненого товариства вийшов 1876 р. альманах з календаром на 1877 р. н. з. „Дністрянка“. Була се наче заява вступлення нашої літератури на нову дорогу, заява тим більшого значіння, що 16 мая 1876 р. заборонено в Росії друкувати всякі наукові, популярні і перекладані твори в українській мові, заборонено українські тексти під нотами, а всякий живіший і вартіснійший український твір гарної літератури засуджувала цензура не допускати до друку. Альманах будив надії, що заборонена в Росії українська література і наука найде захист і потрібних людей у межах австрійської України. Тут надрукував Франко між иншим два опові-

дання: „Два приятелі“ і „Леснишна челядь“. Першими оповіданнями з бориславського робітничого життя були три образки: „Ріпник“, „На роботі“ і „Навернений грішник“, надруковані в „Друзі“ за 1877 р. В протиставленню до спокійного сільського господарського життя змальоване тут кипуче фабричне життя, що зачало нищити здоров'я і моральність цілих поколінь і громад.

Тогож самого (1877) року в липні арештовано Франка й цілу редакцію „Друга“. Його вмішали в соціалістичний процес і навіть засудили на шеститижневий арешт, видержавши перед тим 8 тижнів у слідчій в'язниці за належання до тайного товариства, до якого дійсно ніколи не належав і якого, як здається, навіть ніколи не було. В тюрмі посаджено Франка межи самих злодіїв і волоцюг, яких було в одній кімнаті по 14—18, а кілька тижнів пересидів у такій кімнаті, що мала тільки одно вікно, а містила 12 людей, з яких 8 спало на тапчані, а 4 для недостатчі місця під тапчаном. З протекції відступили йому товариші недолі ніби найліпше місце до сання під вікном проти дверей, а що вікно було з причини задухи отворене день і ніч, будив ся він рано зі снігом на голові, навіяним з вікна. Та сто разів тяжшим від тюрми було для Франка се, що стрітило його по виході з неї. Його ім'я ураз з іменами його товаришів оббігало цілий край, було пострахом для тодішньої нашої старшої інтелігенції, стало виразом перевероту та революції. Тому дивили ся на нього вовком, обминали його, не хотіли подати й руки та й усунули його з обох тодішніх осередків нашого товариського життя, з товариств „Просвіта“ та „Бесіда“.

Дві дороги були до вибору. Або признати ся до часового збочення з дороги „чесних“ і „порядних“ і просити о прощення за страшну, хоч несповнену провину або, пізнавши раз правду, не відрікати ся її і мимо витручення зпосеред „порядних“ і „чесних“ нести далі той хрест, який приймив на себе. Вибір Франка впав на останнє. Він не покидав університетських студій, з яких перед тюрмою скористав дуже мало, хоч ходив на виклади досить пильно та мимо потреби заробляти собі на житє літературною роботою складав так звані колььоквії і працював в так званих семінарах, які мають давати підготовленнє до наукової роботи. Але засуд зазначив ся і зворотом у напрямі його студій. Поглиблюючи дальше студії над історіями літератур, спеціально української, він не менше пильно прислухував ся викладам таких предметів, які давали наукове уґрунтованнє поглядів, що видавали ся так дуже небезпечними судови та старшій суспільности. На становище державного урядника не було вигляду, а засуд і тюрма щойно заставила засуджених пізнати глибше суть соціалізму, за який тільки витерпіли. І ось товариш Франка Михайло Павлик вкупі з ним заложив часопись „Громадський Друг“, якого число за числом конфіскувала прокураторія за ширеннє соціалізму так, що зявила ся потреба змінити назву видавництва на „Дзвін“ і „Молот“. В сїм видавництві помістив Франко дальшу повість з бориславського житя „Воа Constrictor“ високої літературної стійности, де змалював дуже вірно душевні переживання змія-давителя Германа Гольдкремера, найпершого богача межі бориславськими капіталістами, що страшними своїми звоями розмязджував безпощадно свою добычу.

В „Дзвоні“ помістив також незвичайно сильну поезію „Каменярі“, що була наче програмою того гуртка молодіжи, в яким найбільше значіння відігравав Франко. Поет представляє себе й тисячі таких, як він, прикованих ланцюхами до ґранітної скали. Вони лупають її великими зелізними молотами на приказ сильного мов ґрім голосу, що велить не зважати ні на жар, ні холод, ні труд, голод і спрагу, бо мають розбити сю скалу. І хоч знають, що не буде їм слави ні пам'яті в людей, що сею дорогою підуть аж тоді люде, коли вони промостять її, здобувають далі пядь за пядю. Вони невільники, що добровільно взяли на себе пута, вони раби волі, вони каменярі на шляху поступу та щастя. Вони вірять, що розіб'ють скалу, що власною кров'ю і власними кістками змурують твердий гостинець, вони вірять, що за ними прийде нове житє, нове добро на світ. А хоч там далеко десь у світі, який покинули для праці, поту й мук, проливають за ними сльози мами, жінки й діти, хоч прокляті всім й вони й їх думки й їх діла, вони не випускають молотів із рук, але міцно держать їх у руках у тім сильнім пересвідченню, що ломлять скалу, рівнають шляхи правді, а щастє усіх прийде аж по їх кістках.

По упадку „Громадського Друга“ почав Франко з гуртом молодіжи видавати „Дрібну бібліотеку“, замітну порушеними новими питаннями для тодішньої суспільности, та хотів також видавати часопись „Нова Основа“, але до видання не прийшло. Зазив із Відня 1878 р. до співробітництва в „Славянськїм Альманаху“, в яким мали містити ся літературні і наукові твори на всіх славянських мовах, заставив Франка засісти

до писання оповідань з народнього життя. Тоді й задумав у цілім ряді оповідань описати по можности всі сторони життя простого люду й інтелігенції, отже відносини господарські, просвітні, правні, політичні і т. д. В тих часах став співробітником двох польських газет, живо зносив ся з львівськими робітниками, словом і письмом популяризував соціалістичні думки, не понехуючи викінчувати твори та переклади, які позачинав.

З початком 1880 р. його арештували вдруге в Яблонові по дорозі до Березова та враз із кількома іншими втягнули до процесу, що вів ся в Коломиї проти сестер М. Павлика та селян Фокшеїв. Видержавши три місяці в слідчій арешті, відставили Франка шупасом пішки з Коломиї через Станиславів, Стрий і Дрогобич до його родинного села Нагуєвич. Сі хвилі належуть до найтяжших у життю Франка. Вже до Дрогобича приїхав зі сильною горячкою. Тут впакували його в яму, яку описав в повістці „На дні“, а відти ще того самого дня відіслали його пішки поліціантом до Нагуєвич. По дорозі заскочив його дощ і промочив до нитки. Одержавши сильну лихорадку, прожив тиждень дома в дуже прикріх обставинах, потім вернув до Коломиї, щоб удати ся до Ґеника, до якого саме їхав був зі Львова, прожив там страшний тиждень у готелю, написав повістку „На дні“ і за останні гроші вислав її до Львова. Потім три дні жив трьома крейцарами, які найшов на піску над Прутом, а коли й їх не стало, запер ся у своїй кімнатці в готелю і в горячці і в холоді лежав півтора дня та ждав смерти, безсильний і знеохочений до життя. Уратував його від голодової смерти оден із товаришів, якого післав Ґеник. Іще раз поїхав до Дрогобича, потім вер-

нув до Коломиї і пішки пішов до Березова, де в гостиннім домі Ґеника прожив кілька тижнів і лічився від пропасниці. Тимчасом коломийський староста довідався про його побут у Березові і наказав жандармам відставити його до Коломиї. Тому, що в нього не було грошей на підводу, пігнав його жандарм іще хорого туди пішки в літню спеку. По сій тяжкій дорозі повідпадали йому нігті на пальцях обох ніг. Розлютився староста, коли побачив у Франка паспорт, і вистарався у намісництва, щоби заборонило Франкові перебувати в коломийському повіті. Не дожидавши примусового відставлення, поїхав Франко до Нагуєвич, а звідси вернув до Львова та знову записався на університет.

* * *

Міжтим у Львові в часі його неприсутности зробили складку та надрукували його повістку „На дні“ так високої літературної вартости, як і повість „Воа Constrictor“. Показав тут Франко всю силу свого таланту. Змалював нам страшенну пропасть „між людьми а людьми“. Герой повістки Бовдур терпів змалечку. Над ним знущалися сільські діти та прозивали його байстрюком. Запалив село, де жив, і пішов до Борислава. Заробляючи добре, їв Бовдур без памяти мов голодний вовк, проїдав усе, що заробив, і ходив трохи не голий. Подобавши собі одну робітницю, він з природи дикий збиткувався над нею, катував її і визискував страшно. Колиж зі сею дівчиною-сиротою оженився його побратим, Бовдур розпився. Діставши до арешту, став згодом задеревілою колодою без ясної думки, без обманливої надії. Всі його думки вертілися коло хліба. Ненаситний зїдав

цілі бохонки хліба нараз. Аж ось опинився в тім самім арешті університетський студент Андрій Темера й приніс зі світа кусень питльованого хліба та дав його зголоднілому Бовдурови. Довідавшися, що в Андрія є пятьдесят золотих, Бовдур подивився на нього страшним поглядом. Гарний хліб, закуплена Андрієм горівка, бажання роздобути Андрієві гроші розпалювали Бовдурову жадобу накупити досить білого, гарного хліба, булок, ковбас, м'ясива цілу коницю, а потім пити пива, вина бутельками, щоб не думати про ніщо й забути про все. І він убив Андрія та запізно довідався, що не осягнув того, чого так горячо бажав, бо гроші відобрали в старостві. Спочинувши страшний злочин, він цілком змінивсь у своїй душі. З його очей покотилися нараз градом сльози. Він побачив, що завинив тільки о стільки, що бажав уживати світа, але що його бажання довело до проступку, винні люде, що знущалися над ним, що звірину бачили в ній, а не чоловіка. Мав ту свідомість Бовдур, як видно з його слів до поліціантів: „Прокляте на вас посіпаки! Адіть! (тут переділив своєю долонею рану Андрія на дві половини), адіть! отсе моя половина, а отсе ваша половина! — Не бійтеся! тутки я спокутую за обі, але там є Бог справедливий, то він буде вмів розпізнати, котра моя половина, а котра ваша!“

В Андрієви є багато прикмет душевного стану автора повісти. „На дно суспільности“ впакували його зі світа з усім найкрасшим: з любов'ю до людей, чуткою вражливостю на всяку кривду та недолю, прихильністю до всіх покривджених. Хоч прибиваюче тюремне життя витискає і на ній п'ятно, все таки на вістку, що вийде незадовго на волю, оживають у нього думки

про велику громадянську працю, оживають широкі ідеї, величні гадки про загальне братерство. З цілої повістки так і пробивається думка, що може згинуть її чоловік, нехай тільки зростала би людяність.

Тяжко видіти всю муку, знати добре її жерело, а не могли подати руки тому братови, що стогне в темноті.

А ще тяжше горячо бажати
Волі, правди, братньої любови,
Шарпатись у путах, гризти крати,
А на волю встати не могли.

Такі думки в тюрмі Франка, якого „живого у могилу зарили“ за те, що бажав для скованих волі,

Бажав для нещасного долі
І рівної правди для всіх.

Але ні муки ні арешти, ні війська ні армати не зведуть у гріб вічного революціонера.

Вічний революціонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастє й волю, —
Він живе, він ще не вмер.

Хоч по тисячі літ щойно вчора прийшов до свідомости, йде „о власній силі“ і „спішить ся туди, де дніє“, не сам,

Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою, —
Міліони радо йдуть,
Бож се голос духа чуть.

Чути сей голос скрізь по курних мужицьких хатах, по ремісницьких варстатах, по місцях недолі і сліз. А де тільки роздасть ся сей голос, щезають там сльози та сум, а

Сила родить ся й завзяте —
 Не ридать, а здобувати
 Хоч сиnam, ели не собі,
 Кращу долю в боротьбі.

Вічний революціонер —
 Дух, наука, думка, воля
 Не уступить пітьмі поля,
 Не дасть спутатись тепер.
 Розвалилась зла руїна,
 Покотила ся лавіна, —
 І де в світі тая сила,
 Щоб в бігу її спинила,
 Щоб вгасила мов огонь,
 Розвидняющий ся день?...

* * *

Повістка Франка „На дпї“ зробила сильне вра-
 жіння. Зараз переложили її на польське та почали
 друкувати в одній робітницькій часописи. Вийшовши
 з тюрми, за короткий час став Франко разом із Іваном
 Белеєм видавати літературно-науковий місячник „Світ“,
 де надрукував початок своєї більшої повісти „Бори-
 слав сміє ся“, кілька наукових розвідок і багато са-
 мостійних і перекладених віршів. Тому, що ві Львові
 не мав з чого удержати ся, уже в великий піст 1881
 року вернув до рідного села, де з початку жив під
 жандармським доглядом і один із жандармів радив
 йому вступити до Василіян. На весну перебув тиф,
 опісля робив коло поля, викінчив переклад найкрас-
 шого твору найбільшого німецького поета Гетого п.
 з. „Фавст“, писав для „Світа“, що в другім році єство-
 вання упав, й кореспонденції для одної київської ча-
 сописи, яких одначе цензура не допустила до друку.

Коли львівська літературна часопись „Зоря“ розписала конкурс на більшу повість, виготовив Франко повість „Захар Беркут“, яка одержала премію і по видрукуванню була дуже прихильно прийнята критиками. Пізніше якийсь час працював при „Ділі“ по смерті його першого дійсного редактора Володимира Барвінського, а вдруге запросили його до редакції „Діла“ (також і „Зорі“) 1883 р. в осени й він звертав тут головню увагу на краєві, господарські і громадські справи до початку 1885 р. В 1883 р. відбуло ся друге всенародне віче ві Львові, на яким зробив велике вражіння економічний реферат, виголошений Нагірним, а уложений Франком.

За помічу при заснованню нової літературної часописи виїхав весною 1885 р. до Київа. Хоч до видання такої часописи не прийшло, ся подорож зазначила ся двома вислідами: Франко пізнав людей і дав ся помирити з „Зорею“, для якої працював до осени 1886 р. Весною 1886 р. поїхав вдруге до Київа й там оженив ся, а від 1887 р. працював протягом десятиох літ при польській часописи „Kurjer Lwowski“ і найкрасший час свого життя посвятив тій польській газеті, яка тоді прихильнійше відносила ся до української справи, ніж нині. Від 1887 р. почав Франко, відтручений нашими видавництвами, головну часть своїх праць друкувати по польських галицьких і заграничних часописах.

В 1887 р. виїшов йогож накладом його збірник поезій „З вершин і низин“. Літом 1889 р. його знов арештували враз із Росіянами, що приїхали до Галичини, та видержали в тюрмі 10 тижнів без ніякої вини. В тюрмі написав ряд поем із оповідань арештантів,

головно жидів, ряд тюремних поезій (так званих сонетів) і оп віданнє „До світла“.

В 1889 р. почав видавати „Літературно-наукову бібліотеку“, а від початку 1890 р. вкупі з Михайлом Павликом видавав дуже гарну часопись „Народ“ при головній співучасті Михайла Драгоманова та живім співробітництві Володимира Охримовича, Євгена Левицького, Вячеслава Будзиновського, Северина Даниловича, Миколи Ганкевича, Кирила Трильовського і інших, що позаймали потім визначні місця в трьох українських політичних партіях: народньо-демократичній, радикальній і соціально-демократичній. В 1890 р. в осени повстала радикальна партія, що врізала ся глибоко протягом десятих літ у наше політичне й культурне житє. Одним із головних основників нової партії був Франко, що виробив програму партії і в цілім ряді брошур займав ся її тактикою. Він головно причинив ся до того, що тоді часописи радикальної партії були найкрасше редаговані.

* * *

Змушений заробляти собі на житє писаннєм, Франко перервав по другім арештуванню університетські студії і докінчив у Відні аж 1893—4 р., де й одержав степень доктора філософії за наукову роботу про старохристиянську повість про Варлаама та Йоасафа. По смерті Омеляна Огоновського, професора української мови й літератури на львівському університеті, габілітував ся Франко зі сього предмету на львівському університеті і хоч видержав сей іспит з відзначеннєм, професури не одержав. Професурі Франка були противні тодішні політичні влади, а са-

ме тодішній намісник ґр. Казимир Бадені. Не обійшлося і при сій нагоді без шпильок декого з Русинів.

В 1894 р. став видавати (до 1897 р.) справжній європейський літературно-науковий двомісячник „Житє і Слово“, а від 1898 р. став одним із головних редакторів „Літературно-наукового Вістника“. Від коли редакцію наукової часописи „Записки Наукового Товариства імени Шевченка“ обіймив професор історії Михайло Грушевський, став Франко найпильнішим співробітником і не лишав тому без своєї роботи або критики.

В 1898 р., коли галицька Україна святкувала величаво столітє відродження української літератури, відсвяткувала вона й двацятьпятилітє тітературної праці Франка. Величавість свята вражала тим приємнійше, що в рік передтим накинулися на нього деякі наші часописи за передмову до збірки своїх оповідань у польськїм перекладі п. з. „Obrazki Galicyjskie“ (Галицькі образки). А тут стоять такі вимовні слова про почутє обовязку: „Як син українського хлопа, вигодований чорним хлопським хлібом, працею твердих хлопських рук, почуваюся до обовязку панщиною цілого життя відробити ті дрібняки, які видала хлопська рука на се, щоби я міг видрапати ся на висоту, де видно світло, де пахне свобода, де ясніють вселюдські ідеали. Мій український патріотизм се не сентимент (чулість), не народня гордість, то тяжке ярмо, вложене долею на мої рамена. Можу здрігатися, можу тишком проклинати долю, що вложила мені на рамена се ярмо, але скинути його не можу, не можу шукати иншої вітчини, бо я став би підлим зглядом власної совісти. І коли що улекшує мені двигання сього ярма, то вид сього українського

люду, що, хоч гноблений, темний і деморалізований довгі віки, хоч і нині вбогий, неповоротний і неперадний, все таки поволи підносить ся, відчуває у щораз ширших масах жадобу світла, правди та справедливости й шукає до них доріг. Отже варта працювати для того люду й п'яка чесна праця не піде на марно“.

В тім самім році Франко ворожо настроїв проти себе й польську суспільність. В віденській німецькій часописи „Цайт“ (Час) надрукував неприхильну статтю про польського найбільшого поета Міцкевича. Польські часописи накинули ся на Франка, проти нього розвісили по Львові афіші з надписами: „Проч з Франком“, йому не подавали руки, не кланяли ся при стрічі і в додатку усунули з редакції „Kurjer-a Lwowsk-ого“. Та ся хвиля вийшла українським видавництвам на добро, бо від тоді Франко працював головно по наших виданнях, не перестаючи, розуміється, і дальше писати про Україну в німецьких, чеських і велико-руських виданнях.

* * *

Головно заходом молодіжи, серед якої все мав і має Франко багато прихильників, приготовано в 1898 р. в його честь у Львові вечірницї з нагоди двацяті-пятилітньої літературної діяльності Франка. Тоді й видано спис його творів до того часу, а спис самих заголовків того (ще не всього), що написав Франко, обіймає 128 сторін книжечки більшого формату, ніж видання тов. „Просвіти“. Нині такий спис подвоїв би ся. Тоді й посипали ся по всім краю складки на ювілейний дар Франкови. Крім того в часі свята зложено багато дарунків, а промовці: Володимир Гнатюк, проф.

Михайло Грушевський, Стефан Новаковський, Наталія Кобринська, Гриць Гарматій і Михайло Павлик склали привіти Ювілятові й виказували його незвичайні заслуги для нашої літератури, науки, національно-культурного й політичного розвою нашого народу. Зворушеним голосом відповів Франко на промови сповідю, в якій зазначив своє становище до свята та сказав між иншим: „Яко син селянина, вигодуваний твердим мужицьким хлібом, я почував себе до обов'язку віддати працю свого життя тому простому народови. Вихований у твердій школі я від малку засвоїв собі дві заповіді. Перша, то було власне почуте того обов'язку, а друга, то потреба ненастанної праці. Я бачив від малечку, що нашому селянинові ніщо не приходить ся без важкої праці; пізнійше я пізнав, що й нам усім яко нації ніщо не прийде за дармо, що нам ні від кого ні якої ласки не надіяти ся“. В усій своїй діяльності старав ся бути поперед усього чоловіком, однакою любов'ю огортав усі верстви нашого народу, а виразом бажання освіти, свободи й широкого громадського розвою в широких кругах нашої суспільности є його писання. З досвіду свого життя дав на комерсі нашій громаді влучну науку, як у війську, йти лавою, а не ломати рівного ряду.

Вже в ювілейнім році свої і чужі назвали Франка першорядним артистом слова й ученим і найвизначнішим діячем українського слова. Вказували разом, що артистичні твори Франка могли би зайняти почесне місце в котрійнебудь з теперішніх європейських літератур.

Останній раз узяв Франко участь у політичнім життю 1899 р., коли з провідниками давнішої народо-

вещької партії: Юліяном Романчуком, Євгеном Оленицьким, Костем Левицьким і іншими та найвизначнішими членами колишньої радикальної партії: Євгеном Левицьким, Володимиром Охримовичем, Вячеславом Будзиновським і іншими оснував нову національно-демократичну партію, що від тепер обіймила провідну роль у нашій політичній і культурній життю. Але захоплення літературною і науковою працею не дозволило Франкови віддати ся партійним справам.

* * *

Отсе були би деякі важніші факти з життя нашого Ювілята. Дійсних людей, яких колись знав Франко, дійсні факти, які видів своїми очима або про які чув від свідків, вірні краєвиди тих закутків нашого краю, які переміряв власними ногами, малює багато з його віршів і оповідань. На стільки можна сказати, що такі оповідання се частинки його життя-писи, хоч головне мають вони літературне значіння і представляють вірно душевні стани й переживання героїв. А що герої його оповідань і повістей виявляють значну життєву енергію, руководять ся розумом і чуттям у життєвій боротьбі, здобувають собі симпатію читача. Франко скрізь віднаходить у нормальній життю красу та навіть поезію і в різних верствах людей залюбки підчеркує пориви та змагання до поправки хиб життя.

Працював Франко на всіх можливих полях літератури. Та до найкрасших його творів треба зачислити ті вірші і оповідання, в яких змальовані картини з життя галицького хлопа, робітника та бідного й взятого в боротьбі за красшу долю жида, що також серед красних відносин уміє чесно жити з торгівлі,

ремесла й рілі. Глибоке вражіння викликає його оповідання „До світла“. День і ніч вчить ся у тюрмі жид читати з букваря, щоби мати спромогу шукати дальшої дороги до світла. Наукою він так дуже зайнятий, що не чує потрібного зазиву патрулі, яка приказувала йому відступити ся від вікна, що при нїм в темній кімнаті розбирав сяк-так букви, та паде від стріли, ледви маючи силу зазначити, що він хотїв тільки „до світла“.

Закі Франко написав своє оповідання „До світла“, здобув собі вже трівку славу першорядного поета й повістяра. Незвичайно подобали ся нашій публиці і критиці його історична повість „Захар Беркут“ і поема „Панські жарти“. В „Захарі Беркуті“ дає нам образки з одної із найцікавійших епох історії галицької Руси, а саме з часів короля Данила, сина Романа. Оповідає нам про тодішній сільський громадянський побут, про давні патріархальні порядки, про шкідний вплив боярів і страшні народні терпіння наслідком нападів Татар. Подія повісти зачинаєть ся на весну 1241 р. Боярин Тугар Вовк вибираєть ся на лови медведїв в тухольські ліси з жителями Тухлі. З боярами вибралась на лови й гарна Вовкова донька, одиначка Мирослава, що відвагою не уступає нікому з охотників. Провідником тухольських охотників був молодий гірняк Максим, син девятидесятьлітнього мудрця Захара Беркута, що був правдивим образом тих давніх патріархів-батьків і провідників цілого народу, про яких співаєть ся у тисячолітніх піснях. Максим побачив на тих ловах перший раз Мирославу й тут серед небезпек і нараження на смерть зародила ся у них любов. Він уратував жите Мирославі, на яку кинула ся медведиця. По повороті з ловів відбув ся

громадський суд, на яким явив ся і Вовк зі своєю дружиною і домагав ся піддачі з боку вільних Тухольців, бо воєводою над ними зробив його князь за те, що кров проливав за нарід. На се виступив безрукий чоловік, що був свідком, як Вовк зрадив своїх у боротьбі над Калкою. Князь Данило ненавидів його, але й бояв ся його та вислав в далеку Тухлю. Заким безрукий чоловік міг усе виявити громаді, вбив його Вовк і втік із Тухлі разом із донькою. Він пристав до Татар і з невеличким відділом Татар напав на село тоді саме, коли тухольська молодіж під проводом Максима руйнувала його дім. Мимо дуже хороброї оборони всі молодці погинули, а тільки Максим, якого щадили стріли наслідком слова, даного Мирославі боярином, дістав ся до татарської неволі. Розлючений боярин, що стратив майже цілий свій відділ, вернув ся до татарського табору, намовив полководця Бурунду піти на Тухлю й обіцював йому вказати перехід через гори. Опустілу Тухлю розграбили Монголи, спалили та зрівнали з землею. Закований у кайдани Максим сидів в часі пожару на сільській вулиці, а перед ним горіла його рідна хата. Тимчасом Мирослава іще перед сим другим нападом Татар на Тухлю не була в силі дальше лишати ся зі зрадником батьком у татарськім таборі і втікла до Тухольців. За її радою в ночі пороблено з постинаних дерев машини-метавки, що засипували каміннем Татар, які стояли в долині. Знов же за радою Беркута вихід із кітловини, в якій находили ся Татаре, завалено камінними плитами й вода гірського потоку по дощеві, не маючи виходу, затоплювала татарське військо. Вже сам Бурунда побачив, що всі Татаре погинуть у тій кітловині без бою. До того за намовою Мирослави зробили

Тухольці дві плотини з ялиць, на яких дваїцять смілих молодців поплило до бою з недобитками Монголів. Хоч Бурунда підніс уже топір над головою Максима, Беркут не пристав в заміну за жите сина дарувати жите і свободний перехід останкам Монголів. В хвилі, коли Бурунда замахнув ся, щоби сокирою розлупати Максимову голову, відтяв йому Вовк шаблею праву руку, а коли Бурунда стиснув лівою рукою Максима за груди, сей ударив його головою і плечима в лівий бік так сильно, що Бурунда покотив ся у воду, потягнувши за собою і Максима. В останнє пущений великий камінь машиною-метавкою упав на купку ворогів так, що й сліду з них не стало. Молодці на плотинах виратували Максима, а вмираючий батько поблагословив його на вінчання з Мирославою. Море сліз і крови, столітя нашої неволі була би ощадила нашому народови рада вмираючого Захара, як були би наші предки так поступали. „Ми побідили нашим громадським ладом, нашою згодою і дружністю, сказав він. Уважайте добре на те! Доки будете жити в громадським порядку, дружно держати ся купи, незломно стояти всі за одного, а оден за всіх, доти ніяка сила ворожа не побідить вас“. Може жнемо на передодні тої щасливої доби, коли треба буде відновити героїські діла наших предків.

* * *

Нарочно поданий отсе зміст прегарної повісти Франка, щоби кождий письменний Українець перечитав її з увагою. Так само не повинно бути в нас письменного чоловіка, що не перечитав би прегарної Франкової поеми „Панські жарти“. Поет малює останні хвилі панщини й перші хвилі свободи. Ідеальний ста-

ренький священник в часах панщини вчить у себе дома сільських дітей, наклонює їх до тверезости й під його впливом громадяне задумують будувати школу, що пан Могуцький хрестить „бунтом“. За то пан дозволяє собі на такі „жарти“, що на Новий Рік велить іти людям і священникови на панщину — рубати ліс. Що обходило пана дідича, що на дворі шаліла метелиця? В лісі стали люде рубати дрова, а священникови казав атаман стягати дрова на купу. Знеміг ся старець, впав у сніг під тягарем, а як щойно люде кинули ся з сокирами на посіпак за знущання над їх стареньким батьком, тоді зявив ся пан і заявив, що він тільки „жартував“. Повезли громадяне хорого священника до-мів і з уст його течійками крови поплило життя. Ось другий „жарт“. Коли комісар-Німець, що держав сторону громадян, перечитав громаді цісарський патент про свободу та волю, пан замкнув комісаря в псярни, де пси були би його зажерли, як була би громада не зробила кінця сьому страшному жартові. І взагалі, коли

жили ми під панами,
Тоді жартовано із нами
Так, що не дай Бог споминать!
Було за найменшу провину,
Потрутиш панську худобину,
Собаку вдариш, що з руки
У тебе хліб рве, слово скажеш,
Віз перевернеш, сніп зле звяжеш,
Три шкури спустять гайдуки.

Кождому письменяному Українцеві буде цікаво знати, як жило наше село, як жив наш простий нарід за панщини, як збиткували ся над ним дідичі пани, як приймив наш нарід оголошення конституції. І за

всі звірства пана не пімстив ся наш люд на нїм, але пильнував його хорої жінки, що більше, „некультурні“ громадяне ходили просити ласки комісаря за своїм колишнім паном.

* * *

Більшу збірку оповідань видав Франко в 1890 р. п. з. „В потї чола“. Перед очами читача пересуваєть ся ряд героїв його оповідань: дитина, жінка, хлоп, жид, злодій, арештант, а в усіх них стараєть ся Франко віднайти Божу іскру. Оповідання автора докладне, ярке, часом зі сатиричною закраскою. Зміст дуже різнородний. В одних оповідаєть ся про сільське вихованнє, в інших є малюнки визиску жидами й иншими хлопськими паявками. Доторкнув ся автор і положення жінки в суспільности.

Артизм Франка вміє освітити своїм питомим світлом хочби найбільше буденне житє. Тема стара як світ в його обробленню зворушує читача глибоко. Чарівними в оповіданнях Франка є ті промінї світла, ті крихти добра, що на хвилинку освічують найтемніші сцени життя. Під лахмітем діда й панською одіжю у Франкових оповіданнях однаково бачимо людей, не звірів, бєть ся чесне й добре серце. Незвичайним гумором, великою вірністю і докладним знаннєм дитинячої душі вражають Франкові оповідання, в яких з цілою правдою розкриває автор, серед яких обставин і в який спосіб виховують у нас сільську дитину. Гриць цілий рік учив ся у школі, а коли вернув до мів, не був мудрійшим від гусий, які пас. Перлами поміж його оповіданнями є оповідання з бориславського життя.

Оповідання зі збірки „В потї чола“ були передруковані в Києві і в кількох львівських збірках його оповідань. Ось заголовки збірок його оповідань: Малий Мирон, Панталаха, Добрий заробок, З бурливих літ, Полуйка, Маніпулянтка, На лопі природи, Сім казок, Місія, (Чума, Казки, Сатири). В збірці „З бурливих літ“ є два займаючі оповідання на історичнім засновку, а саме „Гриць і панич“ і „Різуні“. До пізнійших часів по паданню конституції відносить ся повість „Великий шум“. Більші повісти, як „Основи суспільности“, „Для домашнього огнища“ й „Перехрестні стежки“ мають теми з життя сучасної інтелігенції.

Що до поетичної творчости, тут від першого літературного виступу Франка йдуть у парі і поезія на суспільні теми й особиста, переважно любовна лірика. На вершки любовної лірики підніс ся автор в „Зівялому листю“ (перше видання 1896), що здобуло йому невмирущу славу поета. Перлини особистої лірики є і в збірці „Із днів журби“. Сильним чутєм і згармонізованою формою поезії в збірці „Semper tunc“ дають нагоду читачеві дізнати справжньої артистичної розкоші. З поетичної творчости Франка на філософічні теми його збірка „Мій Ізмараїд“, рід повного курсу практичної житевої, християнської моралі, в другім виданню „Давнє й нове“ значно доповнена. З поодиноких поетичних груп, порозкиданих по всіх збірках, почавши від збірки „З вершин і низин“, якої друге мало не чотири рази більше видання вийшло 1893 р., вражають знаннем життя „Галицькі образки“, „По селах“, „До Бразилії“, а далше „Жидівські мелодії“,

з яких найкрасшою є „Сурка“, що являєть ся ідеалом материнської любови та привязання до дитини. З поем-легенд Франка найбільше наших читачів здобули собі „Смерть Каїна“, „Цар і Аскет“, з пізнійших „Поема про білу сорочку“, а ще більше прегарні патріотичні поеми з нашої історії і культури „Іван Вишенський“ і „На святоюрській горі“. Його „Нові Співомовки“ заслугують на найширше поширення.

Незвичайною красою і силою відзначаєть ся Франкова поема „Мойсей“, якій рівної пема в українській літературі. Гарно змальована тут величя по-стать жидівського провідника „Мойсея“, що з непо-хитною вірою і сильною волею вів жидів до обіцяного краю. Чудово віддав Франко сумніви в душі пророка, гарно представив сю хвилю, коли старого пророка обступили діти, прегарно змалював безбережний степ і молитву Мойсея за свій рідний нарід. Не тільки ідейний бік поеми робить „Мойсея“ вершком Франко-вої поетичної творчости, але й артистичний. Мова наче кута, дібрана для ласкавих слів не менше, ніж для страшних проклятих. Незвичайно могутий вступ (про-льог) до поеми, де між иншим ось з якими віщими словами звертаєть ся до України:

Та прийде час, і ти огнистим видом
Засьєєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережеш ся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш як хазяїн домовитий
По своїй хаті і по своїм полі.

А станеть ся се тоді, коли кождий Українець буде готовий згинуту або в гору піднести свободи стяг, коли всі Українці виповнять високо-патріотичні ради, вложені Франком в уста козака-невмираки

в „Великих Роковинах“. Ось які умови здійснення завершення наших мрій мусять стояти перед очима кожного члена українського народу:

Тільки ти придатний будь
На святе, велике діло!
Загартуй думки і груди!
До високого літання
Ненастанно пробуй крил,
А Богдан прийде як сума
Ваших змагань, ваших сил.
До великого моменту
Будь готовим кождий з вас, —
Кождий може стать Богданом,
Як настане слухний час.
Мовиш: нині інші війни.
Ну, то іншу зброю куй,
Ум оstri, насталюй волю,
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш бори ся, не мири ся,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не кори ся,
Хоч пропадь, але не зрадь!
Кождий думай, що на тобі
Міліонів стан стоїть,
Що за долю міліонів
Мусиш дати ти одвіт.
Кождий думай: тут, в тім місці,
Де стою я у огни,
Важить ся тепер вся доля
Величезної війни.
Як подам ся, не достою,
Захитаю ся мов тінь, —
Пропаде кровава праця

Многих, многих поколінь.
 У таких думках держи ся
 І дітей своїх ховай!
 Коб лиш чистая пшениця, —
 Буде паска й коровай.
 Чи побіди довго ждати?
 Ждати — довго! То й не жди-ж!
 Нині вчи ся побіджати,
 Завтра певно побідиш.
 Таж не даром цвіт розцвів ся!
 Чейже буде з цвіту плід.
 Таж не даром пробудив ся
 Український жвавий рід.
 Таж не даром іскри грають
 У очах тих молодих!
 Чей нові мечі засяють
 У правицях у твердих.
 Довго нас недоля жерла,
 Доси нас паруга жре;
 Та ми крикнім: Ще не вмерла,
 Ще не вмерла і не вмере!

* * *

І на драматичнім полі здобув собі Франко трівке місце. В 1894 р. вийшла друком Франкова драма „Украдене щастє“, нагороджена на конкурсї Краєвого Виділу. Звала ся зразу „Жандарм“, який є головним героєм драми. Він навязує любовні зносини з жінкою одного господаря. На її мужа кидає підозріне, щоби засадити його до криміналу, а собі улекшити зносини з його жінкою. По відбутій карі мужик з'являється у селі, виявляє усю річ і сокирою мстить ся на жандармі за своє украдене щастє. Драма здобула відразу

авторови славу драматургіа й до нині не сходить зі сцени театру й аматорських вистав. Загально подобала ся і комедія Франка „Учитель“, якої тема взята з історії переслідувань народніх учителів краєвими шкільними властями. За ширенне світла в темній закутині доводить ся учителеви звести важку боротьбу зі всякими темними силами. Написав також Франко „Рябину“, де змальовано громадські порядки. Інші драматичні твори Франка такі: Сон князя Святослава, Кам'яна душа, Майстер Чирняк і Будка ч. 27.

Дуже багато й творів чужих літератур присвоїв Франко українській літературі. Своїми перекладами з Байрона, Гайного, Гетого, Золі, Некрасова, Софокля і інших, своїми перерібками творів староіндійської літератури розширяв він дуже кругозір нашої літератури й інтелігенції та практично доказував красу нашої мови й її здібність висловити найвисші людські думки, найкрасші і найважнійші почування людського серця. Не самими перекладами збільшав він обізнання наших земляків з чужими літературами, але й розвідками про ті чужі літератури та найкрасших їх представників.

І в українській літературі для молодіжн нема красших і цінніших творів над Франкового „Лиса Микиту“, „Пригоди Дон Кіхота“, „Абу Каземові капці“ або збірку байок зі звірячого життя „Коли ще звірі говорили“. Се заразом книжки, розхоплювані нашими читальниками. Працював Франко також над популярною літературою і виготовив для товариства „Просвіти“ кілька книжочок: Ліси та пасовиска, Розмова в Добровільській читальни: Розмова про гроші і скарби, Вибір деклямацій для руських селян і міщан, Старохристиянські легенди (кілька частий), Житє і діяль-

ність Олександра Кониського, Панщина, а крім того багато з його оповідань і віршів друкувалося у календарях і книжочках „Просвіти“. З інших популярних брошур найзаметніша відбитка з коломийського „Поступу“ : „Що таке поступ“.

Відносячи ся з признанням до величезних заслуг Франка на полі нашої літератури, науки і популяризації Загальні Збори тов. „Просвіта“ в 1908 р. іменували його серед великого одушевлення почесним членом.

Про заслуги Франка на полі нашої науки, передусім як історика нашої літератури, треба би заговорити в особній книжочці. Все таки не можна не згадати й тут про його дуже численні самостійні дослідження на полі нашої усної словесности, літератури та взагалі культури. Не тільки був пильним видавцем творів нашої усної словесности, себто таких творів, як пісні, казки, приповідки, що усно переходять із покоління на покоління, але й науково досліджував їх. Цінне є його видання українських приповідок у Галичині, дальше належуть тут праці про жіночу неволю в наших народніх піснях, про найстаршу друковану українську пісню про козака Плахту й Кулину, про інші наші, головню історичні пісні і про пісню про правду та неправду. Заметні з праць Франка над історією літератури ті, в яких твори українського письменства оброблені в звязі з широко розпростореними подібними темами міжнародньої світової літератури. До таких треба зачислити крім згаданої вище праці про повість про Варлаама й Йоасафа також його історію про римського папу Климента, його роботи про нашу стару драматичну літературу й вертеп і всі праці про так звану

апокрифічну літературу, себто твори на такіж теми, про які говорить святе Письмо старого й нового завіту, але не признані духовними властями. Видання Франка творів нашої апокрифічної літератури є досі найповнішим у цілій Славянщині. Дуже гарну працю написав також Франко про життя і літературну діяльність (посланія на Україну з гори Атос) славного та знаменитого черця кінця 16 й початку 17 віку Івана Вишенського, а далше про літературу 17 і 18 віків тих частин України, що приликають до Карпатських гір, отже так звану карпаторуську літературу. З інших праць Франка з історії нашої літератури треба зазначити ще його розвідки про Шевченкові поеми „Перебендю“ і „Наймичку“, про Шевченка як героя польської революційної легенди, про „Стару Русь“ і „Молоду Україну“ та дуже довгий ряд інших розвідок, заміток і матеріалів, хочби згадати його розвідки про Остапа Терлецького, Михайла Старицького, Лесю Українку, Володимира Самійленка, Івана Гушалеви́ча і т. д. Згадати би ще його працю про Хмельницину 1648—1649 років у сучасних польських віршах і численні історично-культурні статі, як про Лукіяна Кобилицю, про Шумлянського, берестейську унію і т. д. З численних розвідок і заміток Франка по літературній критиці на перший план вибивається „Із секретів поетичної творчости“.

Даючи замітки про наше культурно-літературне життя, а то й коротші та довші огляди історії нашої літератури до чужих видань, польських, чеських, російських і німецьких, Франко написав недавно й повний „Нарис історії українсько-руської літератури“.

Велику книгу прийшло би ся написати, як хто хотів би докладнійше вглянути в дуже многосторонню громадянську й політичну, публіцистичну, літературну й наукову діяльність Франка. Є Він основателем двох партій, важних для нашого культурно-політичного життя, закладав часописи й підіймав ся видань, які перелом робили в життю нашої суспільности. Як у літературній діяльності поширив незвичайно зміст і форму поетичних і прозових творів, так і в наукових творах став дійсним учеником Драгоманова під тим зглядом, що так само, як і Драгоманів, старав ся поставити наші наукові змагання на рівені європейської науки. В розвою Наукового Товариства імени Шевченка Його імя записане золотими буквами. Від заснування до тепер проводить фільольогічній секції.

З надмірної любови до України, для якої посвятив увесь свій труд і життя, Він не любив всього того, що стояло на перешкодї до того, щоби наш нарід як найкрасше показав ся в рядї європейських просвічених народів. Для тої ціли „був тим пекарем, що пече хліб для щоденного вжитку“. „Завсїди стояв на тїм, що наш народній розвій має бути міцною стїною. Муруючи стїну, муляр кладе в неї не самі тільки ґранітові квадрати, але, як випаде, то і труск і обломки і додає до них цементу“. З такої засади, як і з бажання „бути чоловіком, освіченим чоловіком, не лишити ся чужим у жаднім такім питанню, що складає ся на зміст людського життя“ впливало, що Франко кидав ся на різні поля. Не в однім треба було зачинати від фундаментів, від підстав. А коли нині разом із Ювілятом буде вже молода Україна будівлю національної культури на широкі розміри, коли національна свідомість захоплює щораз ширші

круги й здобуває щораз більше робітників, коли народні маси здобувають щораз більше горожанських прав, коли нині стоїмо на передодні осягнення своєї найвищої святині науки, скрізь тут львина часть заслуги Франка.

Зі своїми визначними здібностями міг зробити велику урядову кар'єру й добре забезпечити своє життя. Зрозумів, що не на се здобував освіту хлопський син. Вибрав тернисту дорогу життя, яка ставала тим більше прикрою, що свої нападали на Нього з усякими лайками та кпинами, просто виключували Його зпоміж себе. Зносити житеві прикрости казало Йому переконання, що така доля була всіх людей, що життя і працю посвятили для красшої будучности українського народу. Сам тяжко боров ся о життя і власним прикладом та творами зазивав усіх нас до боротьби та праці. Не було добра змалку, не в розкошах і тепер проживає, але своєю працею для українського народу зробив своє ім'я невмирущим, став одним із найвизначнійших великанів, яких видала українська земля протягом історичного життя нашої нації. Не диво, що побіч Шевченка найбільше Франкові твори перекладали на різні славянські і неславянські мови.

Щире спасибі Франкови за Його великанську працю зложить Йому Україна в ювілейний рік із бажаннем як найдовше її продовжати.

10 kon.

8/vii. 701.
2

372 55

1397